

Рівненський державний гуманітарний університет
Філологічний факультет
Кафедра української мови та славістики

Назва дисципліни	Психолінгвістичні засади вивчення української мови
Освітня програма	Середня освіта (Українська мова і література) другого (магістерського) рівня вищої освіти
Компонент освітньої програми	Вибірковий
Загальна кількість кредитів та кількість годин для вивчення дисципліни	3 кредити / 90 годин
Вид підсумкового контролю	залік
Мова викладання	українська
Викладач	Шульжук Наталія Василівна, кандидат філологічних наук, доцент
CV викладача на сайті кафедри	
E-mail викладача:	nataliia.shulzhuk@rshu.edu.ua
Консультації	Вівторок 15.45 – 17.10 Четвер 15.45 – 17.10 Онлайн-консультації: платформа Google meet : https://meet.google.com/vtk-xhri-bej понеділок 17.10 – 18.40 середа 17.00 – 18.40

З кінця XX – поч. XXI ст. текстоцентрична парадигма в мовознавстві починає конкурувати із дискурсцентричною, проте ефективно поєднання обох уможливорює інтеграцію концепцій інтерпретації тексту в лінгвістиці та психолінгвістиці, що створює методичне підґрунтя для вивчення української мови. Якщо у традиційній лінгвістиці вивчають зовнішні атрибути тексту, а мовній особистості відводять периферійну роль у його конструюванні, то у психолінгвістиці досліджують і зовнішні, і внутрішні особливості тексту, а лінгвоперсону з усіма її психологічними станами вважають центральною фігурою породження тексту.

Увага до психолінгвістичних засад вивчення української мови уможливорює побудову стрункої методичної концепції формування мовної особистості здобувача освіти у ЗЗСО й посутньо доповнює знання здобувачів вищої освіти ОПП «Середня освіта (українська мова і література)» другого (магістерського) рівня з дисциплін педагогічного блоку.

Мета – розкрити зміст та сутність психолінгвістики як науки і навчальної дисципліни, що уможливорює усвідомлення здобувачами вищої освіти феномена мови як складного полівимірного явища, а мовної особистості – як її носія і своєрідного продуцента текстів/дискурсів.

Завдання:

схарактеризувати проблемне поле психолінгвістики як маргінальної галузі знань;

схарактеризувати основні методи наукових досліджень в галузі психолінгвістики та моделі породження та сприймання мовлення;

диференціювати теоретичні і прикладні аспекти досліджень в галузі психолінгвістики;

схарактеризувати мовну особистість у фокусі теорії психолінгвістики;

схарактеризувати речення і висловлювання, текст і дискурс у контексті проблемного поля психолінгвістики;

сформувати уявлення про дві іпостасі змісту в психолінгвістиці (значення і смисл) та способи їх вербалізації;

схарактеризувати проблематику етнопсихолінгвістики, вікової психолінгвістики, патопсихолінгвістики та психолінгвістики тексту.

Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1

Психолінгвістика у контексті антропологічної науки та когнітивно-дискурсної наукової парадигми мовознавства

Тема 1. Антропоцентризм та лінгвістичний експансіонізм як підґрунтя для становлення і розвитку психолінгвістики

Антропоцентризм як методологічна матриця сучасних наукових досліджень. Поліпарадигмальний простір сучасного мовознавства. Когнітивно-дискурсна лінгвістична парадигма. Вивчення мови як засобу комунікації і впливу. Людський чинник у мові. Лінгвістичний експансіонізм та його наслідки: процеси диференціації та інтеграції. Формування маргінальних галузей знань на стику з лінгвістикою.

Тема 2. Історія становлення і розвитку психолінгвістики

Лінгвістичний психологізм як підготовчий етап психолінгвістики. Передумови психолінгвістики у психологічних дослідженнях. Л. С. Виготський та його школа у психолінгвістиці. Формування та етапи розвитку зарубіжної психолінгвістики. Психолінгвістика «першого покоління», «другого покоління» та нова психолінгвістика. Тенденції розвитку вітчизняної психолінгвістики.

Тема 3. Проблемне поле психолінгвістики як міждисциплінарної галузі знань

Предмет, об'єкт, мета психолінгвістики. Місце психолінгвістики в системі гуманітарних наук. Проблематика психолінгвістики, її структура та основні поняття.

Тема 4. Психолінгвістичні методи

Спостереження за реальною комунікацією, за мовленнєвою діяльністю носіїв мови. Вивчення «негативного мовного матеріалу». Експериментальні методи психолінгвістики. Методика градуального (семантичного) шкалування. Метод «семантичного диференціалу» (Ч. Осгуд). Метод лінгвістичного експерименту.

Вербальний асоціативний експеримент, його різновиди (вільний, спрямований, ланцюжковий). Проблема формування стимульного списку для психолінгвістичного дослідження.

Асоціативні словники як важливий засіб соціологічних, соціально-психологічних і культурологічних досліджень.

Тема 5. Мова і мовлення як предмет психолінгвістики

Поняття про мову, її одиниці. Співвідношення мови і мовлення. Види мовлення. Психолінгвістичний аспект семантичної структури слова. Диференціація понять «значення» / «смісл», «речення» / «висловлювання», «текст» / «дискурс». Слово в лексиконі людини.

Змістовий модуль 2

Актуальні проблеми психолінгвістики як міждисциплінарної галузі знань

Тема 5. Основи теорії мовленнєвої діяльності. Психолінгвістичні теорії породження та сприймання мовлення

Мовленнєва діяльність як специфічний вид людської діяльності. Види мовленнєвої діяльності. Внутрішнє мовлення, його роль у мовленнєвій діяльності. Мовленнєвий акт, його структура, типи. Теорія мовленнєвих актів крізь призму комунікативної лінгвістики. Комунікативно-прагматичні основи навчання мови. Психолінгвістичні теорії породження мовлення. Психологічні теорії сприймання мовлення.

Тема 6. Проблематика етнопсихолінгвістики

Етнопсихолінгвістика, її предмет, мета, зв'язки з іншими дисциплінами. Методи етнопсихолінгвістики. Національно-культурна специфіка слова. Лакуни, види лакун. Міжкультурне спілкування. Мовленнєвий етикет в аспекті етнопсихолінгвістики. Білінгвізм як етнопсихолінгвістична проблема.

Психолінгвістичне дослідження поняття «етнічна толерантність». Про лінгвокультурологічну та етнопсихологічну специфіку ідіоматики. Роль психолінгвістики у міжмовній та міжкультурній комунікації.

Психолінгвістичне дослідження етнічних стереотипів. Мовна свідомість етносу: реалізація оцінного потенціалу граматичного значення жіночого роду.

Тема 7. Вікова психолінгвістика. Патопсихолінгвістика

Проблематика вікової психолінгвістики. Мовленнєвий розвиток, його періодизація. Дитяча мовотворчість як психолінгвістична проблема. Предмет патопсихолінгвістика, її зв'язки з іншими науковими галузями. Нейролінгвістика, її зміст і завдання. Патологія мовлення (порушення мовлення та дефекти мовлення).

Тема 8. Прикладна психолінгвістика

Предмет і проблематика прикладної психолінгвістики. Теоретична та прикладна психолінгвістика. Мовлення як характеристика психоемоційного стану людини. Гендерні дослідження як актуальний напрям сучасної прикладної психолінгвістики. Специфіка чоловічої та жіночої мовленнєвої поведінки. Гендерні особливості асоціативної поведінки, гендерні стереотипи у сучасній українській мовній свідомості (праці Л. Ставицької).

Взаємозв'язки прикладної психолінгвістики та прикладної лінгвістики: машинний переклад, обробка текстів (автоматизоване реферування, автоматизація процесу видавничої діяльності), автоматичне розпізнавання тексту і голосу. Шифрування і дешифрування текстів. Мовленнєва діагностика.

Психолінгвістика і навчання мови. Багатоаспектне дослідження мовної особистості: актуалізація психолінгвістичних параметрів. Навчання мови як галузь прикладної психолінгвістики. Оволодіння рідною та нерідною мовами: усвідомленість мовленнєвої поведінки. Мовна компетенція. Мовленнєва компетенція. Комунікативна компетенція.

Психолінгвістика мовленнєвого впливу. Поняття «соціально орієнтоване спілкування». Психологічна сутність мовних стереотипів. Ефективність масової комунікації. Вплив на свідомість людини політичних плакатів і реклами. Нейролінгвістичне програмування (НЛП) як актуальна проблема прикладної психолінгвістики. «Код ефективного спілкування» як спосіб керування поведінкою людини. Ефект «розширеної свідомості». Провідні канали сприймання і збереження інформації (візуали, аудіали, кінестетики). Мовленнєвий вплив у психолінгвістиці. Мовні засоби контакту з аудиторією. Стилистичні прийоми посилення емоційно-психічного впливу мовлення. Поняття про мовленнєве маніпулювання (лінгвістична «косметика»). Типи маніпуляцій (амфіболія, персоніфікація, наклеювання ярликів та ін.). Патогенний текст як засіб масової маніпуляції.

Тема 9. Психолінгвістика тексту

Проблема інтерпретації тексту в сучасній психолінгвістиці. Дослідження мовної особистості у психолінгвістиці.

Особливості призначення та проведення лінгвістичних досліджень у межах експертизи писемного мовлення. Психолінгвістичні методи дослідження писемних текстів. Лінгвістична експертиза: статус і методологічні презумпції. Гнучкість та широка смислова валентність мовного знака як причина його неоднозначної інтерпретації (імпліцитних смислів). Конфліктогенний текст. Мовлення як механізм актуалізації «віртуального мовного знака» і реалізація його конфліктогенного потенціалу.

Психолінгвістика художнього тексту. Загальні особливості побудови художніх текстів. Психофілологія як галузь, спрямована на аналіз текстотворення та вивчення специфіки породження і розуміння художнього тексту. Полісемантичність як ознака художнього тексту. Сприймання художнього тексту – процес осягнення читачем світу автора через «світ тексту». Індивідуальний стиль письменника. Мова і психологічний тип поета. Психологічний фактор у поетичному мовленні.

Сумісність тезаурусу та емоційних структур читача й автора художнього тексту. Інформативності, зацікавленість, переконливість, виразність, мовне втілення основного змісту, стиль, композиція як чинники впливу художнього тексту на реципієнта.

Спроба психолінгвістичної типології художніх текстів (В. Белянін). Новітні методології дослідження художнього тексту (прикладні аспекти психоаналізу). Лінгвопсихоакцентуаційні виміри художнього тексту українських вишуканих мовних особистостей (В. Папіш). Психолінгвістичні методи дослідження емотивної лексики.

Тема 10. Проблема інтерпретації тексту в сучасній психолінгвістиці

Статична й динамічна інтерпретація тексту. Перехід від лінгвістики мови до лінгвістики мовлення. Текст – спосіб збереження і передачі інформації, форма існування культури, продукт певної історичної епохи, відображення психічного життя індивіда. Концепт тексту як його глибинний смисл, згорнута смислова структура, втілення мотиву. Диференціація понять «текст» і «дискурс». Комунікативна адекватність дискурсу, вплив етнографічних, соціокультурних, психологічних умов на його сприймання. Прагматично-ситуативний аспект дослідження персональних та інституційних дискурсів.

Психолінгвістичні параметри тексту (цільність, наявність/відсутність смислових пропусків, емотивність, прецедентність та ін.). Породження і сприймання тексту як психолінгвістична проблема. Розуміння та оцінка тексту реципієнтами. Прийоми смислової компресії текстів. Методика «розрізання» тексту. Функціонування тексту в екстремальних (стресових) ситуаціях. Референція – диференційна ознака тексту як мовної одиниці та основа для його психолінгвістичної інтерпретації.

Затекст. Підтекст. Трифазна модель породження тексту (орієнтування, виконання, контроль). Механізми сприймання цільного тексту. Концепція «набору ключових слів» як результату компресії тексту.

Переведення смислу тексту в будь-яку іншу форму його закріплення як результат розуміння тексту. Смислова компресія тексту (реферат, анотація, резюме, набір ключових слів). Інтерпретація як глибинний рівень розуміння тексту. Варіативність розуміння вербального тексту. Адекватне, близьке до оригіналу відтворення текстів: чинники впливу.